

PM Kulturarvsanalys

Väg 77 Eknäs-Ledinge, Norrtälje kommun,
Stockholms län

Vägplan

Datum: 2026-08-10

Handlingsnummer: 4N140021

Trafikverket

Postadress: Trafikverket 172 90, Sundbyberg

E-post: trafikverket@trafikverket.se

Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00

Dokumenttitel: PM Kulturarvsanalys

Författare: Sweco

Ärendenummer: TRV 2021/73081

Innehåll

PM Kulturarvsanalys	1
Trafikverket.....	2
1 Sammanfattning	4
2 Inledning	5
2.1 Bakgrund	5
2.2 Syfte	6
3 Metod och förutsättningar	7
4 Topografi och bebyggelsemiljö	9
5 Landskapets historia	10
6 Kulturhistoriska värden i utredningsområdet.....	12
6.1 Forn- och kulturlämningar	12
6.2 Bebyggelse	14
6.3 Kulturlandskap och kommunikationer	15
6.4 Riksintressen för kulturmiljövård.....	16
6.5 Kommunala bevarandeprogram.....	17
7 Bedömningsgrunder	18
7.1 Kunskapsvärde	18
7.2 Upplevelsevärde	18
7.3 Brukswärde	19
8 Effekter och konsekvenser för områdets kulturvärden	20
8.1 Konsekvenser för forn- och kulturlämningar.....	20
8.2 Konsekvenser för bebyggelse	21
8.3 Konsekvenser för kulturlandskap och kommunikationer.....	21
8.4 Sammantagen bedömning.....	22
9 Åtgärder för att skydda, bibehålla och stärka kulturmiljöer.....	23
10 Uppskattad kostnad för arkeologi	24
11 Referenser.....	25

1 Sammanfattning

Sweco har sammanställt PM kulturarvsanalys status samrådshandling baserat på samrådsunderlaget som togs fram i samband med upprättandet av vägplan. Syftet med kulturarvsanalysen är att identifiera och beskriva den berörda kulturmiljön samt bedöma vilka konsekvenser en ny vägdragning har på kulturmiljön i bygg- och driftskede.

Berörd kulturmiljö har presenterats i sin helhet och sedan på en mer detaljerad nivå. Norrtälje kommun har en mycket rik kulturmiljö med näst flest riksintressen för kulturmiljövård i landet. Den nya vägdragningen går främst genom skogslandskap där kulturmiljöer kommer beröras i mindre omfattning. Inga riksintressen, byggnadsminnen eller kyrkomiljöer bedöms påverkas av den nya vägdragningen. Söderby med omgivande landskapsrum och Gullunge by med tillhörande fornlämningsmiljö är närliggande miljöer av högt kulturhistoriskt värde.

Resultatet har visat att flera kända fornlämningar kan komma att beröras. Om dessa eller dess närområde berörs av vägplanen bör dessa undersökas arkeologiskt. En ansökan om tillstånd till intrång i fornlämning krävs och om Länsstyrelsen beviljar detta kommer arkeologiska förundersökningar och undersökningar att krävas.

2 Inledning

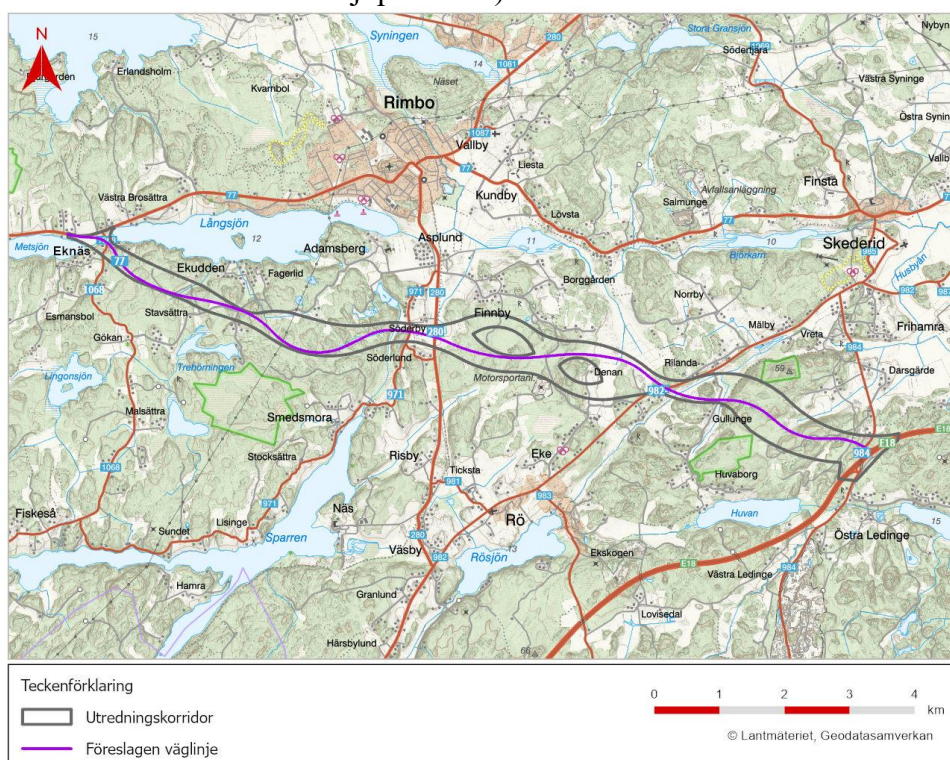
2.1 Bakgrund

Väg 77 sträcker sig från E4 öster om Knivsta till trafikplats Rösa vid E18. Vägen utgör en viktig förbindelse mellan Norrtäljehamnen i Kapellskär och Arlanda. Längs väg 77 ligger orterna Gottröra, Rimbo och Finsta. Inom Uppsala län – närmast Knivsta – är vägen bred och har god sikt. Inom Stockholms län är vägen däremot smal och krokig, och de enskilda anslutningarna är många. Vägen löper genom en naturskön kulturbygd, med många utpekade höga och känsliga allmänna intressen. Trafikflödet på vägen uppgår till 3900-6200 fordon per dygn, och andelen tung trafik är stor. Enligt Trafikverkets prognoser bedöms trafikflödet dessutom öka markant till 2040. Vägen är även starkt olycksdrabbad.

Sammantaget ger förutsättningarna att det är angeläget att förbättra väg 77, och planläggningen av en sådan förbättring har pågått under flera år.

Projektet är uppdelat i två sträckor; Uppsala länsgräns-Eknäs och Eknäs-trafikplats Ledinge, inom denna vägplan så omfattas endast den sistnämnda.

För sträckan Eknäs (Uppsalavägen) till trafikplats Ledinge (E18) genomfördes en lokaliseringsutredning 2019-2020. I utredningen studerades flertalet korridorer där man slutligen beslutade att korridor i Figur 1 nedan ska gälla i den fortsatta planläggningsprocessen. Den valda korridoren bedömdes ha god uppfyllnad av projektmålen (övergripande ökad trafiksäkerhet och framkomlighet för alla trafikanter samt mindre miljöpåverkan).

Figur 1. Översiktskarta, vald korridor för ny vägsträckning för väg 77.

2.2 Syfte

Syftet med denna PM är att identifiera och beskriva kulturmiljön och dess konsekvenser av ny vägdragning för berörd sträcka. Huvudsyfte är att på ett strukturerat sätt hantera kulturmiljön enligt lagstiftning och planering. Kulturarvsanalysen ska följa hela planläggningsprocessen och förändras och riktas mot de frågeställningar som behandlas i projektet från den första inventeringen av befintlig kunskap på övergripande nivå i samrådsunderlaget till utökad kunskap på detaljerad nivå i samrådshandling. Kulturarvsanalysen ska avgränsas i relation till investeringsåtgärden. Kulturarvsanalysen behandlar kulturlandskapet i sin helhet från förhistorisk tid till nutid utifrån såväl fysiska lämningar, byggda miljöer och företeelser som visuella samband. En kulturhistorisk byggnadsinventering avseende Gullunge, Söderby, samt Marielund och Söderlund finns som bilaga 1.

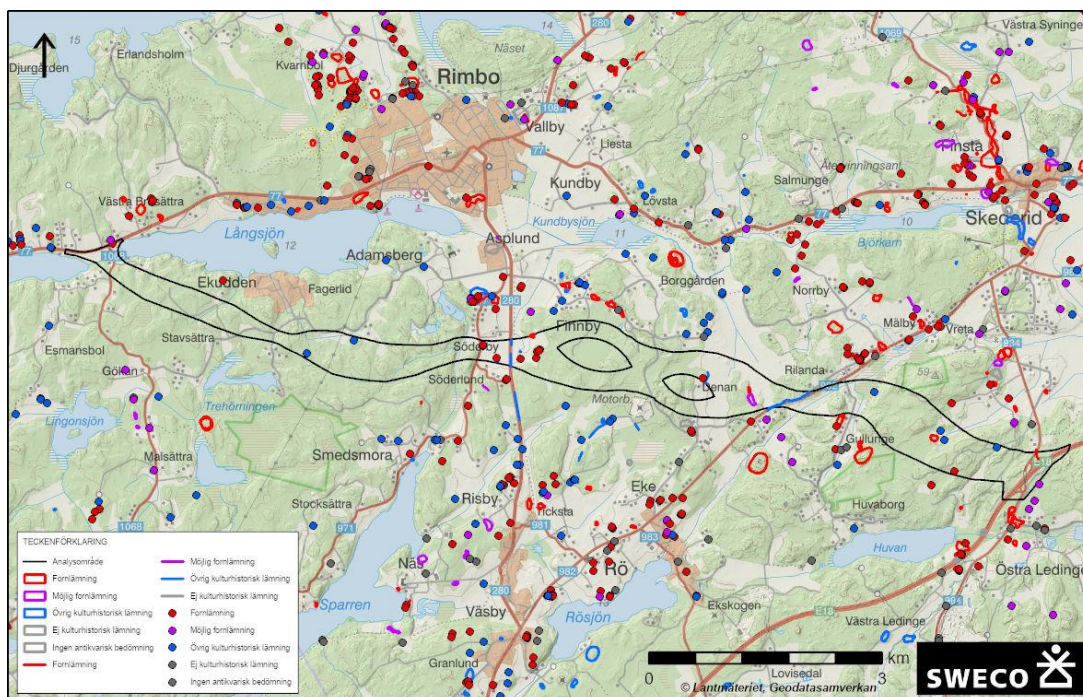
I detta skede Samrådshandling görs följande:

- Kostnadsbedömning av arkeologiska insatser
- Redovisning av effekter och konsekvenser för de kulturmiljöerna eller objekt/företeelser och visuella samband som direkt eller indirekt berörs av exploateringen.
- Identifiera lämpliga åtgärder för att bibehålla och/eller stärka kulturmiljöer, visuella samband eller objekt/företeelser som är särskilt väsentliga för att områdets kulturhistoriska karaktär.
- Identifiera skyddsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder för att minimera intrången.

3 Metod och förutsättningar

Kulturarvsanalys - samrådshandling bygger vidare på den kulturarvsanalys som gjordes inför samrådsunderlag med skedet val av lokalisering. Kulturarvsanalys - samrådshandling har utförts genom byråmässiga studier av kartor, arkiv och relevant litteratur. Den byråmässiga analysen har kompletterats med ett fältbesök vilket genomfördes den 30 maj år 2023.

I skedet samrådsunderlag analyserades ett större område, aktuellt för berörd vägdragning, se Figur 2. Olika värden från exempelvis geologiska undersökningar, naturskyddade platser samt kulturhistoriskt intressanta miljöer bedömdes. Det nu föreslagna alternativet är ett resultat av den framställningen. I skede samrådshandling har de kulturhistoriska förutsättningarna främst studerats inom en 100 meter bred korridor längs planerad väglinje. Vid de närliggande bebyggelsemiljöerna Gullunge och Söderby genomfördes en kulturhistorisk byggnadsinventering. Riksintressen inom fem kilometer av planerad väglinje analyserades för att se om de påverkas av ny sträckning för väg 77.

Figur 2 Tidigare analysområde från samrådsunderlaget vilket inventerats. Resultatet från olika utredningar har gjort att föreslagen vägdragning valts.

Riksantikvarieämbetet har drivit ett utvecklingsprojekt med syfte att se över, tydliggöra, stärka och nyansera arbetsprocessen kring kulturhistorisk värdering och urval. Detta har resulterat i verktyget Plattform för kulturhistorisk värdering och urval (2015).

Plattformen beskriver ett grundläggande förhållningssätt som ska ge stöd för arbetet med kulturhistorisk värdering och urval. Plattformen förordar ett reflekterande och strukturerat arbetssätt där olika moment i värderings- och urvalsprocessen medvetandegörs och redovisas, där olika faktorer som direkt och indirekt kan påverka arbetet uppmärksammas

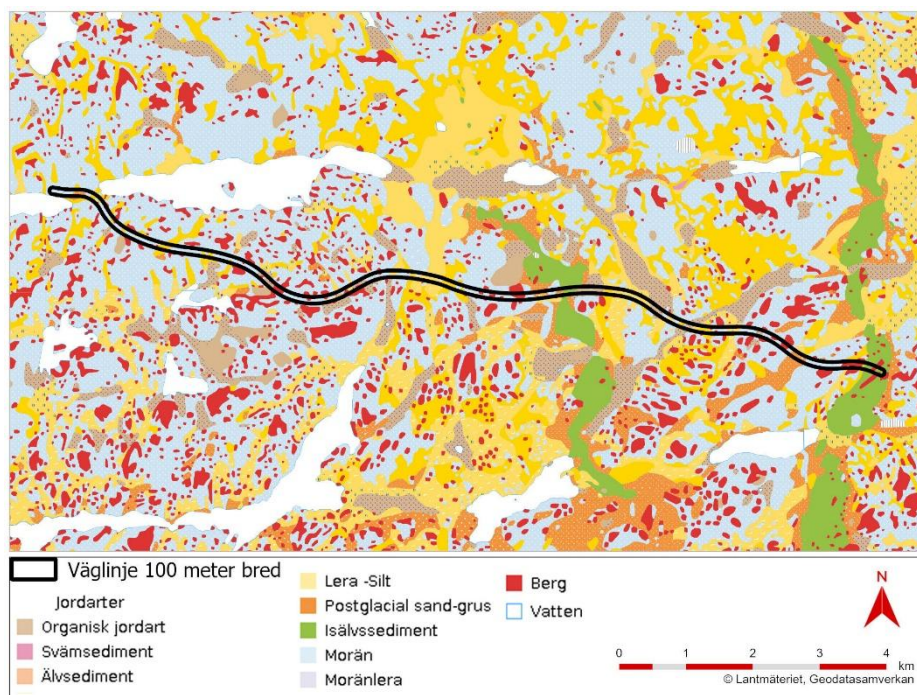
och dokumenteras samt där skilda aspekter av värdering tydliggörs och centrala begrepp förklaras i sitt sammanhang.

Plattformens syfte är att identifiera miljöns bärande berättelser och dess fysiska uttryck samt att göra en bedömning av hur fullständigt och relevant miljön är ur kulturhistorisk synvinkel.

Arkeologiska utredningar steg 1 har genomförts inom analysområdet. En efterföljande arkeologisk utredning steg 2 har genomförts inom områden som påverkas av planerad väglinje och som under den arkeologiska utredningen steg 1 bedömdes ha potential för under mark dolda fornlämningar.

4 Topografi och bebyggelsemiljö

Topografin i området består av ett böljande landskap med stora höjdskillnader. De lägre liggande dalgångarna utgörs av åker- och betesmark som domineras av hästnäring. Kullarna består främst av produktionsskog med barrträd. Jordarterna i området varierar kraftigt mellan sandig morän och inslag av glacial lera, berg, isälvssediment och torv.

Figur 2 Jordartskarta med vägområdet utritat. De vanligaste jordarterna vid vägområdet är sandig morän och lera.

Vägarna genom området är idag slingrande och har en ålderdomlig karaktär.

I området finns få bebyggelsemiljöer då merparten av korridoren går genom skogsmark. Närliggande bebyggelse är varierande med allt från moderna byggnader, vissa uppförda i äldre stil, till bevarade 1800-talsbyggnader. I Gullunge och Söderby klungby finns äldre bebyggelse (se Kulturhistorisk byggnadsinventering bilaga 1).

5 Landskapets historia

Det historiska landskapet som möter oss idag präglas av historiska medeltida by-formationer samt effektiviseringen av det mer industriella jordbruket som tog fart från 1800-talets mitt. Områdets historia går dock mycket längre tillbaka. Lösfynd i form av båt- och stenyxor tyder på att området varit befolkat redan under stenåldern. Under äldre stenåldern låg däremot östra Uppland och Roslagen under vatten. Först runt 4 000 f.v.t. torrlades höjderna inom området. För större delar av östra Uppland och Roslagen dröjde det sedan till sen bronsålder/tidig järnålder innan marken torrlades. De huvudsakliga lämningarna i närområdet kommer därav från brons- och järnålder. Främst i form av ensamliggande högar, stensättningar och gravfält.

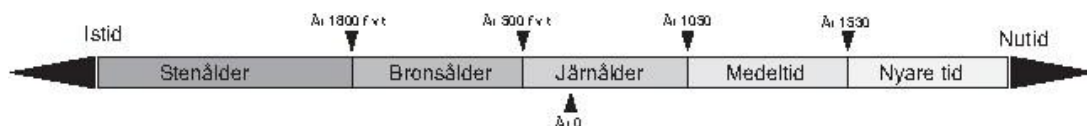
Under bronsåldern sker en kraftig befolkningsökning kring Roslagen. Ekonomin baserades då främst på boskapsskötsel av nöt, får, get och gris. Landskapet blir allt öppnare med bosättningar i kanten av moränhöjderna, ovan lerjordarna som bildats när vattennivån dragits undan.

Äldre järnålderns bosättningar fortsatte inom samma områden som växt fram under bronsåldern. Ekonomin förändras och övergår från att vara baserad på betande boskap, till en jordbruksbaserad ekonomi med odling där ägor började hägnas in.

Samhällena utvecklas och kring äldre järnåldern anläggs allt fler fornborgar utmed dalgångarna. De tidigaste fornborgarna anlades under bronsåldern. Fornborgarna är ofta strategiskt placerade på höga berg med utsikt över farleder. Två sådana fornborgar finns placerade cirka en kilometer från den tänkta vägdragningen (L2015:2787 och L2016:9539).

Under medeltiden centraliseras samhället kring kyrkor där socknen blev ett administrativt centrum. Gårdar tillkommer och placeras på höjder i mindre byar i direkt anslutning till åkrar som låg i dalgångarna medan betet skedde i skogsmark.

Längs vägdragningen finns flera byar som bevarat den äldre bytomtens medeltida struktur, Söderby och Finnby är exempel på sådana samlade byar, kallat klungbyar.

Figur 3 Tidsaxel

På 1600-talets vägkarta syns både landsvägen mellan Uppsala och Norrtälje, dagens väg 77, och landsvägen mellan Stockholm och Norrtälje, dagens väg 280 samt väg 982. Vägstråkens betydelse som huvudvägar framgår tydligt.

Det berörda området har i stora drag dominerats av jordbruk. Fram till 1700-talets skiften hade landsbygden till stora delar bevarat den medeltida strukturen med sammanhållna byar, enstaka torp, åkermark i gärdeslag, ängsmark i de låglänta dalgångarna och djur som betade på skogen. Ofta fungerade vägarna mellan byarna även som fågator.

I och med 1700- och 1800-talets jordbruksskiften förändrades landskapet. 1800-talets skiften ledde till att enstaka gårdar flyttades ut till nya lägen och marken delades upp så att varje gård odlade sin mark för sig. I samband med skiftena och moderniseringen av jordbruket övergick odlingen mer mot ett växelbruk där ängsmarkerna i högre grad kom att odlas upp och brukas omväxlande som åker- och ängsmark. Ihop med den så kallade

hemmansklyvningen delades ett stort antal gårdar och antalet hushåll ökade i stor omfattning. Trots det ligger däremot många byar längs vägsträckningen till stor del kvar på de äldre medeltida bytomterna.

Utflyttningen av gårdar och nya tomtgränser på bytomten ledde till att det uppfördes många nya byggnader under 1800-talet. Vid skiftena delades även skogen upp och det blev möjligt för markägaren att disponera sin skog efter eget huvud. Därav uppfördes många hemmansägare nya, stora ladugårdar och mangårdshus. I området finns det många exempel på mangårdshus från 1800-talet i sexdelad plan, även kallade salsbyggnader. Flera hus försågs med ståtliga glasverandor under 1800-talets senare hälft. Ladugårdarna från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal utgör markanta landmärken i landskapet, till exempel vid Söderby och Finnby.

Samtidigt som gårdarna förändrades blev det möjligt för den enskilde markägaren att upplåta mark för torp på utmarken eller i kanten av åkermarken. Genom torparna fick markägaren ett arbetstillskott. Under 1800-talet skedde en veritabel torpexplosion på utmarken. Vid sidan om torpen uppfördes även backstugor, som även de kunde ha arbetsplikt hos markägaren. Exempel på 1800-talets torp- och backstuguexpansion märks i skogsmarken söder om Långsjön och i området sydost om Finnby.

Under 1880-talet byggdes järnvägssträckorna i området vilket ledde till en ny era av småindustriell verksamhet, där järnvägen gjorde det möjligt att transportera varor till bland annat Norrtälje och Stockholm. De äldre stationsmiljöerna berörs inte av den nya vägdragningen. Under 1900-talet kom sedan bilismen att förändra kommunikationerna och resulterade i en utbyggnad av vägnätet.

En av de största landskapsförändringarna under 1800-talet är utdikningen samt uppodlingen av våtmarker och lerjordarna i dalgångarna, äng blev till åker och i skogsmarken etablerades torp och små gårdar när sankmarken odlats upp.

6 Kulturhistoriska värden i utredningsområdet

6.1 Forn- och kulturlämningar

År 2015 utfördes en arkeologisk utredning steg 1 i den västra delen av den planerade vägsträckningen. År 2020 har den kompletterats med ytterligare en arkeologisk utredning steg 1, vilket avsett momentet fältinventering. En arkeologisk utredning steg 2 genomfördes år 2024 i syfte att utreda om det finns fornlämningar dolda under mark vid de berörda boplatslägen som noterades vid steg 1 av den arkeologiska utredningen. Totalt åtta möjliga boplatslägen samt en bebyggelselämning utreddes och vid två boplatslägen påträffades fornlämningar. Vid ett ytterligare boplatsläge påträffades ett röjningsröse vilket bedömdes som övrig kulturhistorisk lämning.

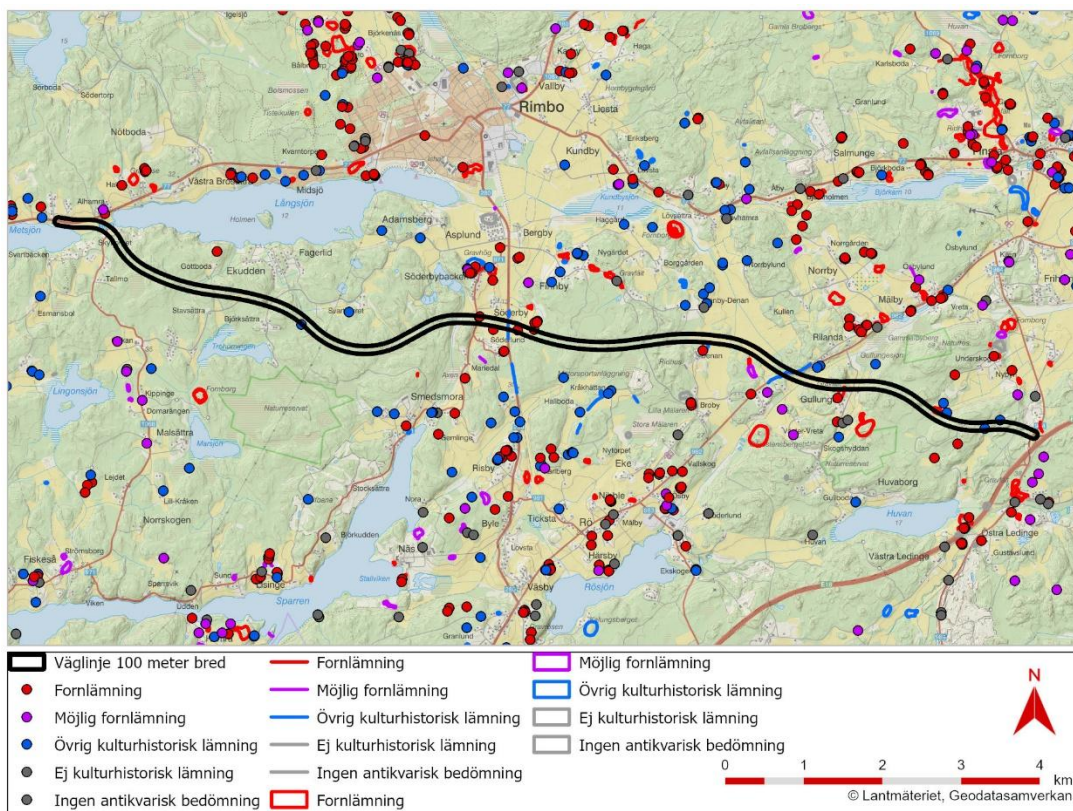
Inom vägområdet finns efter genomförda arkeologiska utredningar steg 1 och 2 sex fornlämningar, tre övriga kulturhistoriska lämningar och en lämning utan antikvarisk bedömning (se tabell 1 och figur 4).

Fornlämningarna inom vägområdet utgörs av ett vägmärke (L2015:1287), en hållristning (L2015:1283), en lägenhetsbebyggelse (L2020:9339), ett gravfält (L2015:2527), ett boplatsområde (L2024:7044) samt en boplat (L2024:6780). Lämningen utan antikvarisk bedömning är en lägenhetsbebyggelse (L2020:1951), belägen intill vägmärket L2015:1287, och ska utgöra platsen för en backstuga men har ej kunnat bekräftas i fält. De övriga kulturhistoriska lämningarna utgörs av två färdvägar (L2020:10662 och L2020:10656) samt ett röjningsröse (L2024:6786).

Tabell 1 Tabell över forn- och kulturlämningar inom vägområdet, presenterade från väster till öster enligt föreslagen väglinje.

Lämnings-nummer	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning	Beskrivning
L2020:1951	Lägenhetsbebyggelse	Ingen antikvarisk bedömning	Plats för backstuga.
L2015:1287	Vägmärke	Fornlämning	Milstolpe, kalksten, 1,35 m h, 0,50 m br (N 5cg V-S 5cg Ö) vid basen, 0,20 m tj. Avsmalnande uppåt, rundad upptill. Inskrift på den mot vägen vända sidan (V): 1/2 UPREST AF SJUHUNDRA HÄRAD, Postament av sten, kallmurat, 1,3x1,3 m och 0,5 m h. Intill och NÖ-Ö-SÖ härom är röjningssten upplagd.
L2020:10656	Färdväg	Övrig kulturhistorisk lämning	Banvall efter järnvägen Stockholm-Rimbo.
L2015:1283	Hållristning	Fornlämning	Älvkvarnsförekomst på block, 2,9 x 2,4 m (NNÖ-SSV) och 1,8 m h, bestående av 2 älvkvarnar, 6–7 cm och 1–1,7 cm dj. Älvkvarnarna är belägna på blockets överdel, som är förhållandevis plan. Intill

			älvkvarnarna är några fördjupningar, möjligen bottnar till vittrade älvkvarnar.
L2024:7044	Boplats- område	Fornlämning	Boplatsområde, ca 40x5-14 m (Ö-V), bestående av 3 stolphål, en boplatsgrop och en skärvtenshög. Stolphålen är runda, 0,4–0,5 m diam och 0,2–0,3 m dj, 2 av dem med stenskonning. Boplatsgropen rund, 0,45m diam och 0,15 m dj. Skärvtenshögen är oval, ca 7x6 m (N-S), har talrika skörbrända stenar i ytan, bevuxen med träd och rötter.
L2020:10662	Färdväg	Övrig kulturhistori sk lämning	Landsväg, 625 m l och 2–3 m br. Resterna efter den äldre landsvägen till Norrtälje.
L2015:2527	Gravfält	Fornlämning	Gravfält, 160x60 m (NNÖ-SSV), bestående av 45 fornlämningar. Dessa utgörs av 14 högar, 30 stensättningar och 1 rest sten. Högarna är 4–15 m i diam och 0,2–1,2 m h. Endast en är 15 m i diam, denna har mittblock 1,6x1,1 m st och 0,15 m h. Tre högar har ställvis synlig kantränna, 0,5 m br och 0,1 m dj. En hög har grop i mitten, 1 m diam och 0,2 m dj. De runda stensättningarna är 3–11 m i diam (vanligen 4–6 m i diam) och 0,1–0,5 m h. Samtliga är övertorvade. Ett 10-tal med enstaka till rikligt med sten i ytan, 0,2–0,9 m st. Två sts har mittblock och en har ett block i N kanten. 3 sts har kantkedja av 0,5 m st stenar. Två har kantränna 0,5–0,75 m br och 0,2 m dj. Den resta stenen är 1,1 m h, 0,9 m br och 0,25 m tj. Hela gravfältet är kraftigt övertorvat.
L2020:9339	Lägenhets- bebyggelse	Fornlämning	Husgrund m källare, rekt, 6x 4 m (NÖ-SV) och 0,5 m h med inrasad källare. Höjd i källare 1,4–1,5 m. Källaren är byggd av 3–4 synliga varv av sten 0,5–0,6 m st. Ingång i NÖ, ca 1,5 m br.
L2024:6780	Boplats	Fornlämning	Boplats, ca 35x10 m (NÖ-SV). Inom boplatsen påträffades talrika keramikskärvor, kvartsavslag, 1 kvartskärna och 2 fragment brända ben.
L2024:6786	Röjningsröse	Övrig kulturhistori sk lämning	Röjningsröse, rund, ca 0,45 m diam och 0,8 m h, av 0,4–0,5 m st stenar. Övermossad samt bevuxen med två träd och en stubbe.

Figur 4 Översiktskarta över nya delen av väg 77 med fornlämningar registrerade i Kulturmiljöregistret.

6.2 Bebyggelse

I området finns få bebyggelsemiljöer då merparten av korridoren går genom skogsmark. Vägkorridoren tangerar tre bebyggelsemiljöer som behandlas i Norrtälje kommuns bebyggelseinventering från slutet av 1960-talet. Det är Övre Alhamra, Eklund/Sjöändan och Söderby. Byggnaderna beskrivs inte utan omnämns med namn och olika färgbeteckningar vars kriterier inte är specificerade.

Alhamra ligger nordöst om vägkorridoren, med infart från väg 77 i ett lummigt område med höga lövträd och åkerlandskap intill vattnet.

Figur 5. Bebyggelsen vid Alhamra omgiven av höga lövträd.

Figur 6. Omgivningsbild från Alhamra bebyggelse mot åker och vatten. Byggnaden är inramad av höga lövträd.

Eklund/Sjöändan ligger i den västra delen av vägkorridoren, strax söder om Alhamra, i kanten av Långsjön. Ytterligare en miljö behandlas i Norrtälje kommuns bebyggelseinventering och det är Söderby med dess många äldre byggnader. Söderby ligger centralt längs vägdragningen, cirka 100 meter norr om vägkorridoren och berörs inte direkt, däremot så kan bymiljön påverkas på ett övergripande plan då landskapsbilden och lokalvägarna i området påverkas av en ny vägdragning. Mer om byggnaderna i Söderby finns att läsa i bilaga 1, Kulturhistorisk byggnadsinventering 2024.

Figur 7. Ekonomibyggnader i Söderby.

6.3 Kulturlandskap och kommunikationer

Vägkorridoren för väg 77 delen Eknäs – trafikplats Ledinge går i ett helt nytt läge och kommer att korsa flera äldre vägar. Den kommer att beröra vägen från Alhamra till Adamsberg på södra sidan av Långsjön, en väg som slingrar sig fram genom skogen förbi Stavsättra och Svartkärret. Väg 280 från Rimbo, såväl den gamla äldre 1600-talssträckningen som den yngre från 1900-talet, kommer att korsas.

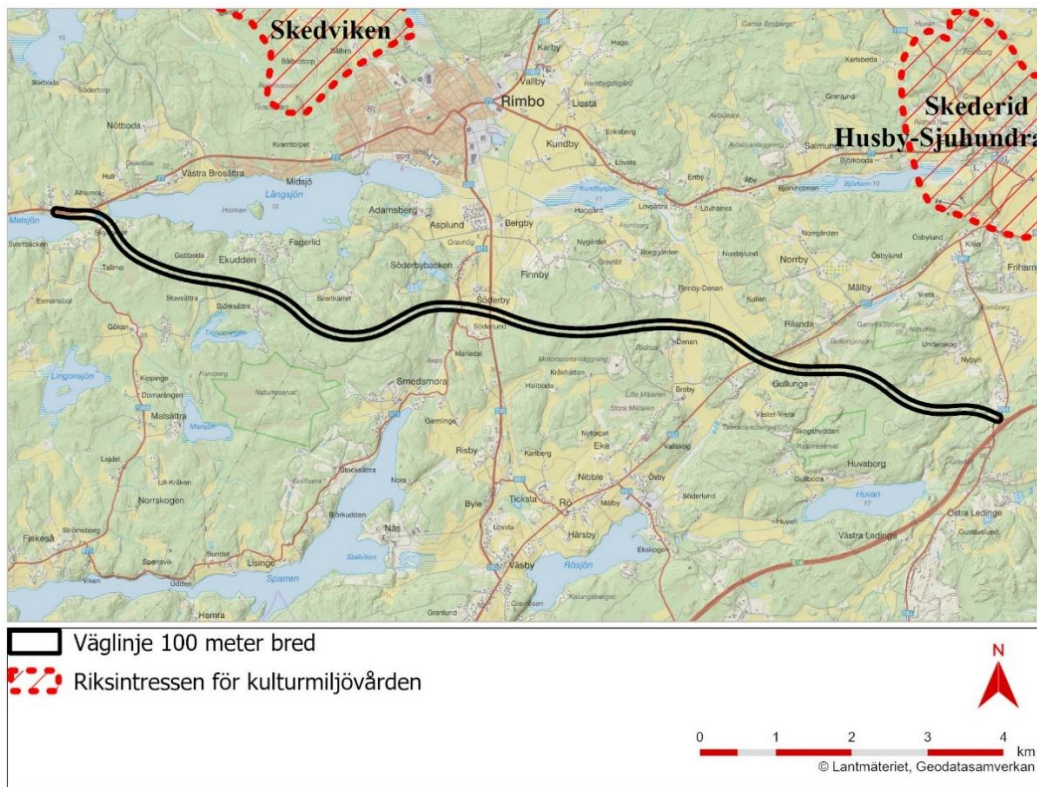
Från Finnby går det en väg mot sydöst, genom skogen till Denan, som fortsätter till Broby invid den äldre landsvägen mellan Stockholm och Norrtälje. Vägen mellan Finnby och Broby korsas av vägkorridoren. Vägen är terränganpassad med äldre karaktär och slingrar sig fram genom skogen.

Mellan Broby och Rilanda korsar vägkorridoren väg 982, den äldre landsvägen mellan Stockholm och Norrtälje, som idag är en viktig lokalväg. Därefter fortsätter vägkorridoren mot sydost där den passerar över Gullunge bygata som har bevarat sin äldre karaktär.

Från Östersjön vid Norrtälje, öster om vägkorridoren, leder flera vattendrag och sjöar in i landet mot Gamla Uppsala vilket utgjorde en viktig vattenled under förhistorisk tid. Vattenleden kallas för Sjuhundraleden och korsas av vägkorridoren mellan Metsjön och Långsjön, väster om Rimbo. Sjuhundraleden anslöt drygt en mil väster om vägkorridoren till Långhundraleden. På grund av landhöjningen har Sjuhundraleden grundats upp, framför allt väster om vägkorridoren där den endast går att spåra via vattenförande diken i åkermark.

6.4 Riksintressen för kulturmiljövård

I närområdet till den nya vägdragningen finns två riksintressen, se figur 8.

Figur 8. Karta över närliggande riksintressen.

Det närmsta riksintresset för kulturmiljövård är Skederid – Husby – Sjuhundra [AB 82]. Riksintresset är beläget cirka två kilometer nordöst om föreslagen vägdragning. Området var tidigt en centralbygd utmed farled som präglats av förhistoriskt bosättningsmönster. Bronsåldersrösen, hålvägar, runstenar och järnåldersgravfält bidrar till en rik fornlämningsbild.

Skedviken [AB 85] ligger cirka 2,5 kilometer norr om den nya vägdragningen för väg 77. Riksintresset beskrivs som en slättbygd där byar och sockenbildningar kan följas från brons- och järnåldern till ett tidigt 1900-tal. Området har en rik fornlämningsmiljö som är koncentrerad till sydöstra delen av riksintresset.

Cirka 1,5 kilometer söder om den nya vägdragningen för väg 77 låg tidigare riksintresse Nääs [AB 80]. Riksintresset ströks 2020-11-30. Det finns idag inget kulturmiljöskydd för området.

Inga riksintressen bedöms påverkas negativt av den nya vägplanen då de är topografiskt avskilda från den planerade vägen, varför de inte tas upp i följande kapitel.

6.5 Kommunal bevarandeprogram

I närområdet till den nya vägdragningen finns två utpekade kulturmiljöer i Norrtälje kommuns kulturminnesvårdsprogram (1990).

Ett av dessa områden, Finnby, ligger strax under 1 kilometer norr om vägdragningen. Som motivering till bevarandet nämns fornlämningsmiljön från äldre och yngre järnåldern med tidstypiska gravfält samt en fornborg.

Det andra är bymiljöerna Nibble och Eke, belägna cirka 1 kilometer söder om den nya vägdragningen. Båda är exempel på bebyggelse i övergångsbygden. Eke kan härledas till järnåldern och har fortfarande en sammanhållande bystruktur.

7 Bedömningsgrunder

En kulturmiljö är en kulturhistoriskt värdefull plats som visar på ett områdes historia och gör det möjligt för oss idag att kunna förstå hur människorna levde förr. Kulturmiljöer förändras över tid och förändringarna kan ske på olika sätt. En direkt eller fysisk påverkan kan vara förstörelse eller intrång i en enskild lämning, miljö eller byggnad. En indirekt påverkan kan vara en barriäreffekt, det vill säga att man skär av viktiga samband eller gör strukturer svåra att uppfatta. Kulturlandskap är landskap påverkade av människan. Här innefattas spår och lämningar från äldsta stenålder fram till idag. Allt ifrån gravar och boplatser från forntid, till torp, stenmurar och industrilämningar från historisk tid. Lämningar och miljöer berättar något om sin samtid och kan berika och öka vår förståelse för det som har varit. Synen på hur vi väljer att bevara och vårda dessa minnen, har förändrats över tid och kommer alltid att förändras.

Genom att känna till landskapets historia kan man också peka ut konkreta kulturmiljöer som är viktiga för att värna landskapets historiska kvaliteter och utveckla dem på ett hållbart sätt. Värdet i de kulturhistoriska lämningarna ligger i att de ger ett område karaktär. Kulturvärden brukar betecknas som mjuka värden till skillnad från kvantifierbara värden, som till exempel buller och luftföroreningar. Likafullt är det kulturhistoriska värdet av stor betydelse och konsekvenserna kan bli stora om de inte beaktas. Bedömningen av kulturmiljövärden utgår också från om värdet har nationell, regional eller lokal betydelse. Kulturmiljövärdena har här utgått från värdegrunderna kunskapsvärden, upplevelsevärden och bruksvärden.

7.1 Kunskapsvärde

Kunskapsvärden är basen i bedömningen av olika kulturmiljöers värde. I kunskapsvärdena ingår våra källor till kunskap om förhistorien och den historiska utvecklingen. Dessa källor måste bevaras, beskrivas, förklaras, brukas och/eller utvecklas för att vara tydliga även i framtiden. Kunskapsvärde utgör en fornlämnings eller annan kulturhistorisk lämning uppenbara eller potentiella informationsinnehåll, det vill säga dess vetenskapliga värde avseende miljöns informationsinnehåll. Många historiska lämningar och i synnerhet förhistoriska fornlämningar är oersättliga som källor till historisk kunskap.

7.2 Upplevelsevärde

Kulturmiljöer, och sammanhanget inom dem, är källor för upplevelse. Analysområdet med sina kulturmiljöer och sitt landskap skapar en speciell upplevelse. Upplevelsevärdena är givetvis olika för olika människor, bland annat beroende på om man vistas i trakten som turist, passerar förbi eller är bofast. Generellt sett ökar värdet ju tydligare och mer välbevarat ett objekt eller landskap är. Upplevelsen av en fornlämning, fornlämningsmiljö eller en annan kulturhistorisk miljö kan ge upphov till olika upplevelser med visuell, symbolisk eller identitetsskapande innebörd. I regel är det lämningarnas samband med landskapet i övrigt som tillför upplevelsen ett värde.

7.3 Bruksvärde

Kulturmiljön används av människor. Våra åkrar, vägar, hus, kyrkor och stigar finns kvar därför att de har ett bruksvärde för oss. Även turistnäringen är ett bruksvärde. Människor söker sig till en plats, en miljö och ett landskap just därför att den har höga kulturvärden. I de nationella målen för kulturmiljövården, framhålls målet av ett värnat, bevarat, förvaltad och berikat kulturarv. Kulturarvet kan ha ett bruksvärde just för att det fortfarande används. Människor har gjort enorma investeringar under århundraden och därigenom skapat förutsättningar för exempelvis jordbruk och boende. Resultatet är ett på traditionen grundat bruk av bebyggelse och mark som, samtidigt som det ger utkomster, speglar en historia. Ett historiskt präglad landskap har ofta värden som även kan komma att utvecklas till rekreati- och/eller turistmål, och därigenom bli en utkomstkälla för enskilda och samhället i stort. Dagens samhälle sätter också sin prägel på landskapet och blir därmed en del av framtidens kulturarv.

	Stor negativ effekt	Måttlig negativ effekt	Liten negativ effekt
	Kulturmiljövärden går förlorade och den historiska läsbarheten försvåras eller upphör helt.	Kulturmiljövärden fragmenteras eller skadas. Värden går delvis förlorade så att helheten inte kan uppfattas och den historiska läsbarheten reduceras.	Kulturmiljövärden som skadas eller tas bort är inte betydelsebärande för kulturmiljöns helhet och historiska samband/strukturer. Den historiska läsbarheten kan även fortsättningsvis uppfattas.
Högt kulturmiljövärde: Särskilt välbevarade och värdefulla kulturmiljöer eller objekt som berättar om en viss historisk funktion, ett förlopp eller ett kulturhistoriskt sammanhang, med en hög grad av historisk läsbarhet. Miljöerna och objekten ingår i ett tydligt sammanhang. Omfattar även avgränsade miljöer som är särskilt betydelsebärande för ett förlopp eller en tid där sammanhanget är otydligt eller har brutits	Stor konsekvens	Måttlig-stor konsekvens	Måttlig konsekvens
Måttligt kulturmiljövärde: Miljöer eller objekt som berättar om en viss historisk funktion, ett förlopp eller ett sammanhang. Miljöerna eller objekten är värdefulla men det övergripande sammanhanget kan vara otydligt eller brutet. Miljöerna och objekten är vanligt förekommande men viktiga för den historiska läsbarheten.	Måttlig-stor konsekvens	Måttlig konsekvens	Liten-måttlig konsekvens
Lågt kulturmiljövärde: Avgränsade miljöer eller objekt där sammanhanget är otydligt eller har brutits. För dessa miljöer och objekt är graden av historisk läsbarhet låg.	Måttlig konsekvens	Liten-måttlig konsekvens	Liten konsekvens

Figur 9. Matris för bedömning av kulturmiljövärde samt grad av negativ påverkan på dessa.

8 Effekter och konsekvenser för områdets kulturvärden

8.1 Konsekvenser för forn- och kulturlämningar

Fornlämningar i närheten av den planerade vägen kommer behandlas i enlighet med Kulturmiljölagen 2 kap. och har i möjligaste mån undvikits. I de fall fornlämningar eller deras fornlämningsområden berörs kommer en ansökan om tillstånd till ingrepp i fornlämning insändas till Länsstyrelsen som då kan ställa krav på arkeologiska undersökningar.

Intrång bedöms ske vid minst tio lämningar, varav sex är bedömda som fornlämningar. Inom vägområdet vid Söderby finns en milstolpe (L2015:1287) intill vilken en vändplan planeras att anläggas. Denna kommer i möjligaste mån anläggas så att milstolpen kan stå kvar vid sin ursprungliga plats. Ungefär 500 meter öster om milstolpen, inom vägområdet, är en hällristning (L2015:1283) på ett block i åkermark. Om denna berörs av vägarbetet bör möjligheten att flytta detta block utredas så hällristningen kan bevaras. Intill åkerkanten knappt 200 meter öster om hällristningen är ett boplatssområde (L2024:7044) vilket påträffades vid den arkeologiska utredningen steg 2. Boplatssområdet skulle kunna vara större till ytan än nu känt och vägens påverkan på fornlämningen går endast att säga säkert efter en eventuell arkeologisk förundersökning där fornlämningen avgränsas helt.

Vägområdet berör även tre ytterligare fornlämningar, i östra delen av vägsträckningen: ett gravfält (L2015:2527), en lägenhetsbebyggelse (L2020:9339) och en boplat (2024:6780). Gravfältet är beläget direkt norr om Gullunge och dess norra del tangeras av vägområdet vilket innebär ett mindre intrång på gravfältet. Lägenhetsbebyggelsens registrerade yta tangeras men utifrån lämningsbeskrivningen kommer troligen ingen bevarad struktur påverkas. Boplaten påträffades vid den arkeologiska utredningen steg 2 och kan likt boplatssområdet L2024:7044 vara större till ytan än vad som är nu känt. Hela boplaten är belägen inom vägområdet och skulle enligt nuläget behöva undersökas och tas bort i sin helhet inför byggskedet.

Övriga lämningar som finns registrerade inom vägområdet är två färdvägar bedömda som övriga kulturhistoriska lämningar (L2020:10656 och L2020:10662), ett röjningsröse bedömt som övrig kulturhistorisk lämning (L2024:6786) samt en lägenhetsbebyggelse utan antikvarisk bedömning (L2020:1951). Ungefär 60 meter söder om vägområdet, mellan Denan och Gullunge, ligger ett gravfält (L2020:9358). När markingrepp planeras i närheten av gravar, vanligen inom cirka 100 meter, kan länsstyrelsen ställa krav på att en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte genomförs för att bekräfta att det inte förekommer fornlämningar dolda under mark som riskerar att påverkas.

Figur 10. En av gravhögarna vid gravfält L2015:2527 i Gullunge.

Figur 11. Vägmärke L2020:1287 vid Söderby

Av de lämningar där ett direkt intrång görs bedöms kulturmiljövärdet som litet för områdets helhet. De tangerande fornlämningarna anses ha ett måttligt till högt kulturmiljövärde men förväntas endast påverkas av viss fragmentering vilket resulterar i en total bedömning som måttligt negativ för forn- och kulturlämningar.

8.2 Konsekvenser för bebyggelse

Inga byggnader planeras att rivas och resultatet av bullerutredningen visar att kulturhistoriskt utpekade bebyggelsemiljöer som Söderby och Gullunge inte berörs av höga bullervärden och därmed finns inget behov av fastighetsnära åtgärder. Fastigheten Sjöändan 2:6 kommer att påverkas av ny vägdragning, eftersom den nya vägen hamnar i nära anslutning till ett äldre bostadshus som har ett utpekat kulturhistoriskt värde.

Det äldre bostadshuset bedöms ha ett måttligt kulturmiljövärde och den nya vägens placering så nära huset bedöms ge en stor negativ effekt. Den planerade vägen bedöms medföra en måttlig-stor konsekvens för bostaden vid Sjöändan. Den planerade vägen bedöms inte medföra någon negativ konsekvens för övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i närheten.

8.3 Konsekvenser för kulturlandskap och kommunikationer

Upplevelsen av områdets kulturlandskap kommer till viss mån att påverkas av den nya vägdragningen genom landskapet. Vägen kommer bli en fysisk barriär och en ny visuell komponent i landskapet, som skär genom främst skogslandskap men också vissa av de insprängda åkrarna. Det finns en viss risk för kumulativa effekter med tanke på den barriärsbildning som kan ske genom fragmentering av åkermarken.

De äldre kommunikationerna som korsas av den nya vägsträckningen, bland annat väg 280 och väg 982 som i delar utgör sträckan för äldre landsvägar, bedöms ha måttligt kulturvärde. En ny väg som korsar dessa äldre kommunikationer bedöms ge en måttlig negativ effekt där värden delvis går förlorade. Den planerade vägen bedöms ge en måttlig konsekvens för kommunikationer i området.

Figur 12. Utsikt från Söderlund mot Söderby där vägen planeras genom åkern.

Kulturlandskapet bedöms däremot inte fragmenteras på så sätt att den historiska läsbarheten försämras nämnvärt. Den kuperade terrängen gör att siktlinjerna till och från vägen blir mycket små.

8.4 Sammantagen bedömning

Den planerade vägdragningen bedöms i nuläget ha liten till måttlig negativ konsekvens för både kulturmiljöer längs sträckan. Endast en byggnad med kulturvärden påverkas vilket bedöms ge en xx negativ konsekvens. Vägens bedöms medföra en måttligt negativ konsekvens på berörda kommunikationer. Där forn- och kulturlämningar riskerar att påverkas har ingreppen minimerats och bedöms medföra en måttligt negativ konsekvens.

9 Åtgärder för att skydda, bibehålla och stärka kulturmiljöer

En ny väg kommer alltid ha viss inverkan på kulturmiljöer och ett kulturlandskap som helhet. Nedan föreslås en rad åtgärder för att värna om kulturmiljön.

- Närliggande forn- och kulturhistoriska lämningar markeras eller skyddsstängslas av arkeolog innan arbetet påbörjas.
- Upplevelsevärdet av fornlämningarna är idag lågt, i och med dålig tillgänglighet. Fornlämningarna ligger både avskilt och anonymt. Den nya vägdragningen skulle kunna öka tillgängligheten genom att anlägga mindre rastplatser vid exempelvis Gullunge och Söderby med informationsskyltar kring befintlig kulturmiljö.
- Vägen har i möjligaste mån lagts lågt i terrängen och skapar därav inte lika tydliga visuella barriärer i kulturlandskapet.
- Åkermarken bör förbli tillgänglig och möjlig att bruka även i framtiden.

10 Uppskattad kostnad för arkeologi

Där fornlämningar riskerar att påverkas av den planerade vägen kommer en ansökan om tillstånd till ingrepp i fornlämning skickas in till länsstyrelsen. Länsstyrelsen bedömer då ambitionsnivå och omfattning av de arkeologiska åtgärder som krävs.

Endast ett fåtal fornlämningar berörs av den planerade. I flera fall kan skador på fornlämningarna sannolikt undvikas genom planering och skyddsstängsling inför byggskedet, exempelvis vid milstolpen L2015:1287 och lägenhetsbebyggelsen L2020:9339. Avseende gravfältet L2015:2527 vid Gullunge är det i nuläget inte känt hur många gravar som kan tänkas påverkas av den planerade vägen eller om det finns ytterligare fornlämningar dolda under mark i anslutning till gravfältet. Detta fastställs vid en eventuell arkeologisk förundersökning vars syfte vanligen är att avgränsa fornlämningen, klargöra dess komplexitet och datering med mera för att ta fram underlag inför en eventuell arkeologisk undersökning där fornlämningen undersöks och tas bort. Även vid boplatserna L2024:6780 och L2024:7044 skulle en arkeologisk förundersökning behövas för att närmare kunna uppskatta kostnaden för nödvändiga arkeologiska insatser då de i nuläget endast är preliminärt avgränsade.

Om arkeologiska förundersökningar blir aktuella kan kostnaderna variera stort beroende på antal lokaler som ska undersökas, topografi och naturmiljö, men även beroende av vilka typer av fornlämningar, mängd och typ av provtagning och analys, som kan vara aktuella. Insatserna kan variera mellan, exempelvis, plogskadade boplatslämningar i fullåkersbygd, stratifierade lämningar som bytomter eller gravar.

För arkeologiska förundersökningar är dokumentations- och rapportarbetet omfattande och innefattar kostnader för maskiner.

Efter att en arkeologisk förundersökning av en fornlämning har genomförts kan det bli aktuellt med en arkeologisk undersökning. Kostnader för en arkeologisk undersökning kan vara omfattande beroende på undersökningens omfattning, av länsstyrelsen beslutad ambitionsnivå, lämningstyp, topografi och naturmiljö. Vidare kan maskininsatser variera stort beroende på terräng och matjordstjocklek.

En osäkerhetsfaktor är om länsstyrelsen beslutar att hela fornlämningen undersöks, inklusive delar utanför markanspråket eller att del av fornlämning utanför markanspråket lämnas kvar. Dessa behöver då skyddsåtgärder under bygg- och underhållsskedet, något som kan komma att utgöra ytterligare kostnad.

11 Referenser

- Bratt, P. 1991. E3 genom forntiden i Uppland. Arkeologisk utredning 1991 för upprättande av ny vägarbetsplan för E3, Söderhall-Rösa, Kårsta socken, Vallentuna kommun, samt Rö, Skederid och Husby-Sjuhundra socknar, Norrtälje kommun. Stockholms länsmuseum, Länsmuseumbyrå, rapport 1991:7.
- Beckman- Thoor, K. 2020. Väg 77 Uppsala länsgräns – Tpl Rösa, Delen Eknäs – Tpl Ledinge Kulturarvsanalys. Kraka kulturmiljö AB.
- Lantmäteriet: <https://www.lantmateriet.se/>
- Morger, K. 1986. Kulturminnesvårdsprogram för Norrtälje kommun. Del 1. Byggnadsnämnden och Kulturnämnden i Norrtälje kommun.
- Morger, K. 1990. Kulturminnesvårdsprogram för Norrtälje kommun. Del 2. Underlag för översiktsplan. Förslag till områdesbestämmelser. Byggnadsnämnden och Kulturnämnden i Norrtälje kommun.
- Ramström, A. 2015. Arkeologisk utredning etapp 1 inför ombyggnad av väg 77, Gottröra, Rimbo, Skederid samt Husby-Sjuhundra socknar, Norrtälje kommun, Uppland. Arkeologgruppen AB rapport 2015:61.
- Ramström, A. 2017. Kompletterande arkeologisk utredning etapp 1, väg 77, söder om Adamsberg. Rimbo socken, Norrtälje kommun, Uppland. Arkeologgruppen AB rapport 2017:35
- Ramström, A. 2018. Alternativ vägkorridor väg 77 förbi Rimbo. Rimbo och Skederid socknar Norrtälje kommun Uppland. Arkeologgruppen AB rapport 2018:55.
- Ramström, A. 2020. Arkeologisk utredning etapp 1, väg 77. Rimbo, Rö och Skederid, Rimbo, Rö och Skederids socknar Norrtälje kommun Uppland. Arkeologgruppen AB rapport 2020:55.
- Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret (BeBR) <https://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>
- Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöregistret/Fornsök <https://app.raa.se/open/fornsok/>
- Riksantikvarieämbetet. 2014. Rapport från Riksantikvarieämbetet. Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok.
- Riksantikvarieämbetet. 2015. Rapport från Riksantikvarieämbetet. Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet.
- Riksantikvarieämbetet. 2023. Riksintressen för kulturmiljövården – Stockholms län (AB).
- Sveriges geologiska undersökning, SGU: <https://apps.sgu.se/geolagret/>
- Trafikverket. 2023. Väg 77. Vägplan, väg 77 Eknäs-Ledinge, Norrtälje kommun, Stockholms län. Kulturarvsanalys – Status samrådsunderlag.

Kartmaterial

A34. Landsvägskarta Stockholms län upprättad år 1728.

J112-84-15. Häradsekonomiska kartan Rånäs upprättad år 1901–1906.

J112-85-16. Häradsekonomiska kartan Rö upprättad år 1901–1906.

J133-11I4i54. Ekonomiska kartan Sparren upprättad år 1954.

J133-11I4j54. Ekonomiska kartan Rö upprättad år 1954.

J133-11I5h54. Ekonomiska kartan Stortjärna upprättad år 1954.

J133-11I5i65. Ekonomiska kartan Rimbo upprättad år 1965.

J133-11J4a54. Ekonomiska kartan Addarsnäs upprättad år 1954.

J243-84-1. Generalstabskartan Uppsala upprättad år 1867.

J243-85-1. Generalstabskartan Norrtälje upprättad år 1879.

Trafikverket, 781 89 Borlänge. Besöksadress: Röda vägen 1

Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00

[trafikverket.se](https://www.trafikverket.se)